

Az információs szerkezet szerepe a kvantorok hatókör-értelmezésében*

Surányi Balázs – Turi Gergő

1. Bevezetés

A (1)-es példához hasonló, két kvantort tartalmazó mondatok hatóköri kétértelműséget mutatnak, amennyiben legalább az egyik kvantoros kifejezés az ige mögött áll:

- (1) [QP₁ Négy lány is] látta [QP₂ mindegyik majmot].
a. 'Négy lányra is igaz, hogy mindegyik majmot látta.' QP₁ > QP₂
b. 'Mindegyik majomra igaz, hogy látta négy lány is.' QP₁ < QP₂

Az (1a) olvasat az univerzális kvantor tág hatókörét tükrözi, amely olvasat megegyezik a linearizációból következő értelmezéssel, így *egyenest* hatókörként is definiálható. E szerint az olvasat szerint egy lányokból álló, négy elemű halmaz elemeire kivétel nélkül igaz, hogy látta mindegyik majmot. Ezzel szemben a másik, (1b) olvasatban az univerzális kvantor vesz tág hatókört a számneves kifejezés felett: ez – a lineáris sorrend szempontjából – *fordított* hatóköri olvasat. Eszerint a mondat a majmok halmazának minden egyes eleméről állítja azt, hogy négy lány is látta.

A hatókörolvasati preferenciákat számos tényező befolyásolhatja. Ilyen tényező lehet a szórend: a lineárisan előbb megjelenő kvantor könnyebben vesz tág hatókört a kiejtés során később következő kvantorral szemben. A felszíni szintaktikai forma mutatta szerkezeti viszonyok, közelebből a k-vezérlési viszonyok szintén hatással lehetnek az értelmezésre. A kvantor hatóköre könnyen értelmezhető a szerkezetben általa k-vezérelt tartományra (Reinhart 1976, 1983, Kurtzman & MacDonald 1993). A tematikus szerepek, valamint a grammatikai szerepek szintén befolyásolhatják a hatókör-preferenciákat (Ioup 1975). Például az ágensek, illetve az alanyok könnyebben vesznek tág hatókört, mint a témák, illetve a tárgyak. A kvantor lexikai szemantikai típusától is függhet annak hatókörértelmezése. Ioup (1975) például az angol kvantifikált NP-k között a következő hierarchiát figyelte meg: *each* 'mindegyik' > *every* 'minden' > *all* 'az összes' > *most* 'a legtöbb' > *many* 'sok' > *several* 'számos' > *a few* 'néhány' (lásd még Liu 1997, Beghelli & Stowell 1997). A hierarchiában magasabban álló kvantorok könnyebben vesznek tág hatókört az alacsonyabban rangsorolt kvantorokkal szemben. A kvantorhatókört befolyásoló tényező lehet a világismeret is (pl. *Két ór áll sok épület előtt*, ^{OK} sok > két, # két > sok), és végezetül, de nem utolsósorban a mondat-kontextus viszony.

A mondat-kontextus viszony egyik központi jelentőségű nyelvi leképeződése a mondat információs szerkezete. A főbb információs szerkezeti funkciókat tekintve elmondható, hogy a topikszerepet a legtöbb szerző a tág hatóköri olvasattal társítja (pl. Ioup 1975, Kuno 1982, 1991, Kempson & Cormack 1981, Reinhart 1983, Cresti 1995, Erteschik-Shir 1997, Portner & Yabushita 2001, Krifka 2001, Ebert & Endriss 2004). Ezzel szemben a fókusz szerepe ellentmondásos. Míg egyes munkák a szűk hatókörrel aszociálják (pl. Kitagawa 1990, 1994; Diesing 1992, Kratzer 1995, Krifka 2001, Cohen & Erteschik-Shir 2002), mások tág hatókörű értelmezést kapcsolnak hozzá (Langacker

* Köszönetünket fejezzük ki az OTKA NF-84217 és a Lendület 2011-013 pályázat támogatásáért.

1991; Williams 1988; Deguchi & Kitagawa 2002, Ishihara 2002). Erteschik-Shir (1997) szerint pedig a fókusz kontrasztivitásától függ, hogy szűk vagy tág hatókörrel értelmezzük a fókusz szerepű kvantifikált kifejezést: a nem kontrasztív fókusz szűk, míg a kontrasztív tág hatókörrel jár együtt.

A kvantorkifejezések fókuszstátuszának a hatása a hatókör-értelmezésekre tehát erősen vitatott kérdés. Tanulmányunk ezt a kérdést vizsgálja kísérletes módszerrel magyar adatokon. Kísérletünkben arra a kérdésre keressük a választ, hogy a kontrasztív fókusz, illetve adott (ang. *given*) információszerkezeti státuszok milyen hatással vannak a kvantorok hatókörének értelmezésére. Ige utáni univerzális kvantoros kifejezés (*mind-egyik+főnév*) lehetséges hatókör-értelmezéseit teszteltük egy ige előtti disztributív számneves kifejezéssel szemben (1)-hez hasonló példamondatokban. A hatóköri olvasatot (egyeses vagy fordított hatókört ábrázoló) képekkel, míg az információs szerkezeti státuszt (a posztverbális kvantorkifejezésnek adott vagy fókusz információszerkezeti státuszt kölcsönző) kontextusmondatokkal kontrolláltuk.¹

A tanulmány következő részében röviden összefoglaljuk a több kvantorkifejezést tartalmazó magyar mondatok hatókör-értelmezésére vonatkozó legfontosabb szakirodalmi megállapításokat, külön kitérve egyes fókusz szerepű kvantorok hatókörének kérdésére, és megfogalmazzuk konkrét kutatási kérdéseinket. A 3. fejezetben a kísérletünkben alkalmazott módszer leírását követően bemutatjuk a használt képi és szöveges stimulusokat, majd összefoglaljuk a kísérlet eredményeit. A 4. részben értelmezzük a kapott adatokat, majd röviden kitérünk egy, az eredményekben talált, de a kutatási kérdéseink körén kívül eső hatás lehetséges magyarázatára. Az utolsó részben főbb következtetéseinket összegezzük.

2. Hatókör-értelmezés a magyarban

2.1. Egyeses és fordított hatókör az ige előtti és az ige mögötti tartományban

Ismeretes, hogy a magyarban az ige előtti tartományban – kontrasztív topikot nem tartalmazó mondatban – a felszíni sorrend egyértelműen tükrözi a hatókörrel bíró kifejezések hatókörviszonyait (lásd pl. Szabolcsi 1981, É. Kiss 1987, 2002).

- (2) a. $[\exists \text{ Négy lány is}] [\forall \text{ mindegyik majmot}] \text{ látta.} \quad \exists > \forall$
 b. $[\forall \text{ Mindegyik majmot}] [\exists \text{ négy lány is}] \text{ látta.} \quad \forall > \exists$

A (2a) esetben tehát a számneves kifejezésnek van nagy hatóköre (négy lányra is igaz, hogy mindegyik majmot látta), és nem érhető el fordított olvasat. A (2b) olvasatban pedig az univerzális kvantornak van tág hatóköre (mindegyik majomra külön-külön igaz, hogy látta négy lány is), és szintén nem érhető el a fordított hatóköri olvasat.

Ezzel szemben az olyan szerkezetek, amelyekben vagy az egyik kvantorkifejezés (mint a fenti (1)-es példában), vagy mindkét kvantorkifejezés az ige mögötti tartományban jelenik meg, kétértelműséget mutatnak. Mi a jelen dolgozatban az (1)-ben illusztrált szórendű mondatokkal foglalkozunk.

¹ Az kísérletünkben szereplő univerzális kvantor kifejezés tehát nem a magyar mondatban kitüntetett helyet elfoglaló ún. szerkezeti fókuszként szerepelt. A közvetlenül ige előtti szerkezetifókusz-pozíciót, amely azonosító fókusz szereppel társítható (É. Kiss 1998), univerzális kvantoros kifejezés nem töltheti be.

2.2. Az ige utáni univerzális kvantorok hatókör-értelmezése: Korábbi megfigyelések és kutatási kérdések

Hunyadi (1996, 1999, 2002) és É. Kiss (2002, 2010) is részletesen foglalkoznak az ige utáni kvantorok értelmezésével. Élesen megkülönböztetve a hangsúlyos és hangsúlytalan posztverbális kvantorok esetét, mindketten fontos – az irodalomban Hunyadi (1981)-ig vezethető – általánosításokat fogalmaznak meg az ige előtti fókusz követő posztverbális kvantorok prozódiai prominenciája (hangsúlyossága) és lehetséges hatóköri olvasatai közötti kapcsolatokat illetően. Saját empirikus eredményei alapján Hunyadi (2002) azt állapítja meg, hogy legalábbis a hangsúlyos posztverbális univerzális kvantorok számára megfelelő kontextus esetén elérhető mind a fordított/tág, mind az egyenes/szűk hatókörű olvasat. Ezt Gyuris & Jackson (bírálat alatt) hangsúlyos ige utáni kvantorok értelmezésével foglalkozó alapos, több percepciók kísérletet bemutató empirikus tanulmánya is megerősíti. Ez utóbbi szerzők kísérletes eredményei szerint az ilyen mondatokban a hátul álló kvantor hangsúlya, illetve annak hiánya nincs jelentős hatással a kvantor hatókör-értelmezésére.

Hunyadi és É. Kiss munkáinak, valamint Gyuris & Jackson empirikus eredményeinek bemutatására és elemzésére itt nincs módunk; ez külön tanulmányt igényelne. Mivel a jelen tanulmány nem a kvantorok prozódijára koncentrál, itt csak azt emeljük ki, hogy mindezen művek csak a tekintetben vannak egyetértésben, hogy az (1)-hez hasonló olyan mondatokban, amelyekben az ige előtti hatókörrel bíró elem szerkezetileg is jelölt módon fókusz szerepű, a hátul álló hangsúlyos kvantor felvehet fordított/tág hatókört az ige előtti elemmel szemben.

Rátérve most már az információszerkezet esetleges szerepére, ki kell emelnünk Gyuris (2006, 2008) munkáját, amely az ige utáni univerzális kvantorok és a fókuszszerkezet kapcsolatával foglalkozik. Gyuris saját példákon keresztül érvel amellett, hogy az ige utáni fókusz szerepű kvantorok hatóköre lehet mind egyenes, mind fordított. A fókuszok két típusával számol. Az egyik fókusz típus új információt ad, válaszként egy a diszkurzusban impliciten vagy kimondva szereplő kérdésre. Ez lehet valódi kérdőszóra adott válasz, mint az alábbi (3)-as és (4)-es példák esetében mind az ige előtti tulajdonnév, mind az ige utáni univerzális kvantor. Lehet kontrasztív fókusz is, amely egy már elhangzott mondat egy elemével áll szemben, mind a (5)-ös példa ige előtti fókusza és univerzális kvantora, valamint a (6)-os példa univerzális kvantora. A kontrasztív fókuszok lehetnek párhuzamosak a megelőző mondatban szereplő fókuszokkal (párhuzamos kontrasztív fókusz, (5)), illetve lehetnek korrektív értelmezésűek is (mint (6)-ban az univerzális kvantor). Az új fókuszoktól megkülönböztetendő másik fókusz típus, a másodszori előfordulási fókusz, amely noha nem új információt hordoz, egy korábban új fókusz szerepű elemet ismét (és mint ilyen, szerkezetileg fókusz pozícióban is állhat, pl. a (6b) példamondatban János).²

- (3) a. Az ünnepeltek közül hányat ki köszöntött fel?
b. 'Mari köszöntött fel 'három ünnepeltet, 'Juli köszöntött fel 'négy ünnepeltet, és 'János köszöntött fel 'minden ünnepeltet. János_{FOC} > minden_{FOC}
c. 'Jánosra igaz az, hogy ő minden ünnepeltet felköszöntött.'

²Az (3a) példánk Gyuris (2006)-ban a (6)-os, az (3b) példánk a (9)-es, a (4a) a (10)-es és a (4b) az (1)-es példának felel meg. Az (3c) az (3b) utolsó tagmondatának a parafrázisa. A (5a-b) példánk Gyuris (2008)-ban (17a-b), a (6a-b) pedig (16)-os számmal szerepel. Az (3-6)-beli (c) parafrázisok mind tőlünk származnak.

- (4) a. Melyik ünnepeltet ki köszöntötte fel?
 b. 'János köszöntött fel 'minden ünnepeltet. János_{FOC} < minden_{FOC}
 c. 'Minden ünnepeltre igaz, hogy János köszöntötte fel.'
 (Gyuris 2006: 4–5)
- (5) a. 'Évát ajánlotta pontosan öt professzor.
 b. És 'Jánost ajánlotta 'minden professzor. János_{FOC} > minden_{FOC}
 c. 'Jánosra igaz, az hogy minden professzor ajánlotta őt.'
- (6) a. 'Jánost ajánlotta legalább hat professzor.
 b. Nem, 'Jánost ajánlotta 'minden professzor. János_{FOC} < minden_{FOC}
 c. 'Minden professzorra igaz, hogy János volt az, akit ajánlott.'
 (Gyuris 2008: 68)

Gyuris (2006, 2008) tehát eltérő információszerkezetű mondatok példáin keresztül ilusztrálja az eltérő hatóköri olvasatok elérhetőségét. Olyan kontextusokat alkot, amelyekben az ige utáni univerzális kvantor új információt hordozó nem-kontrasztív vagy kontrasztív fókusz (utóbbin belül párhuzamos vagy korrektív) szerepű, és az ige előtt egy nem-kontrasztív vagy kontrasztív új vagy másodszori előfordulása másik fókusz áll. Mindezeket a különböző kontextusokat együttesen tekintve azt állapítja meg, hogy függően a mondat információszerkezetétől egy hátul álló fókusz szerepű univerzális kvantor egy ige előtt álló lexikális (itt: tulajdonnévi) fókusszal szemben felvehet egyenes/szűk és fordított/tág hatókört is.

A következő részben bemutatandó kísérletünkben azonos információszerkezetű mondatok különböző hatóköri olvasatait hasonlítjuk össze, két kérdésre keresve választ. Elsőként arra, hogy a mondat információszerkezete meghatározza-e az egyes hatóköri olvasatok elérhetőségét olyan módon, hogy csak az egyenes vagy csak a fordított hatókör-értelmezést teszi elérhetővé. Ezen belül az egyik, a fókusz szerepre vonatkozó rész-kérdés (7a). A fókusz státusszal leggyakrabban párba állított információszerkezeti státusz az adott státusz. Ezért a kérdést kísérletünkben kiterjesztjük erre az információszerkezeti státuszra is, lásd (7b). Amennyiben egyazon információszerkezeten belül azt találjuk, hogy mindkét hatókör-értelmezés lehetséges, úgy egy második kérdés is felmerül: kimutatható-e, hogy egy adott információszerkezet akár erősen, akár kisebb mértékben preferálja valamely hatóköri olvasatot, és ha igen, melyiket? Ezt a kérdést (7)-hez hasonlóan kettébontva kapjuk (8a)-t és (8b)-t. Végezetül az előzőek alapján egy harmadik kérdést is megfogalmazhatunk, amely a vizsgálandó két *információszerkezet közötti* különbségre vonatkozik. A kérdés az, hogy a két információszerkezet között található-e eltérés a tekintetben, hogy melyik hatóköri olvasat az elérhető, illetve az elérhetőbb s ha nem, akkor található-e eltérés a tekintetben, hogy mennyivel elérhetőbb az egyik hatóköri olvasat, mint a másik (9).

- (7) a. Ugyanazon információszerkezet esetén is felvehet-e egy fókusz szerepű posztverbális univerzális kvantor mind fordított, mind egyenes hatókört egy ige előtti hatókörérzékeny elemmel szemben, vagy csak az egyik hatóköri olvasat elérhető?
 b. Ugyanazon információszerkezet esetén is felvehet-e egy adott státuszú posztverbális univerzális kvantor mind fordított, mind egyenes hatókört egy ige előtti hatókörérzékeny elemmel szemben, vagy csak az egyik hatóköri olvasat elérhető?

- (8) a. Preferált-e egy fókusz szerepű posztverbális univerzális kvantor számára akár a fordított, akár az egyenes hatóköri olvasat?
 b. Preferált-e egy adott státuszú posztverbális univerzális kvantor számára akár a fordított, akár az egyenes hatóköri olvasat?
- (9) Kimutatható-e eltérés a fókusz szerepű és az adott státuszú ige utáni univerzális kvantorok között, ha összehasonlítjuk a fókusz szerepű kvantor egyenes és fordított hatóköri olvasata elérhetőségének különbségét az adott státuszú kvantor egyenes és fordított hatóköri olvasata elérhetőségének különbségével?

A következő fejezetben bemutatott kísérletünk összes célmondatában azonos volt a kvantor pozíciója, típusa és grammatikai/thematikus szerepe: amire a mi kísérletünk kereste a választ, az éppen az információs szerkezeti szerep hatása volt.

3. A kísérlet és eredményei

3.1. A kísérlet

A fenti kutatási kérdéseket olyan, az (1)-hez hasonló mondatokon keresztül tanulmányoztuk, amelyekben az ige utáni univerzális kvantor (=mindegyik) vagy fókusz szerepű volt, vagy pedig a kontextusban adott. Fókuszként egyazon fókusztypust: korrekatív fókuszt használtunk. Az ige előtt minden célmondatban (1)-hez hasonlóan disztributív számneves kifejezés állt. Mindkét információs szerkezet esetében vizsgáltuk az univerzális kvantornak mind az egyenes/szűk, mind pedig a fordított/tág hatóköri olvasatát. A kísérletben tehát 2×2-es elrendezést alkalmaztunk, melyben az egyik független tényező az ige utáni kvantornak az információs szerkezeti státusza (ISZ), a másik pedig a hatóköri olvasata (HATÓKÖR) volt:

1. táblázat: A kísérleti kondíciók

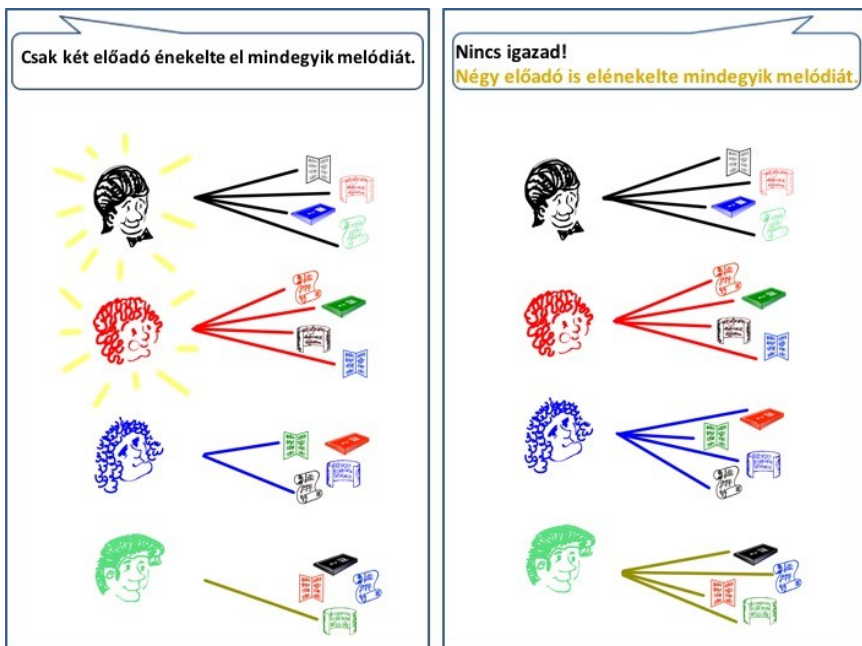
ISZ HATÓKÖR	Adott	Fókusz
Szűk	szűk adott	szűk fókusz
Tág	tág adott	tág fókusz

Az információs szerkezeti szerepet az univerzális kvantor számára kontextusmondatokkal biztosítottuk, míg a megcélzott hatóköri olvasatot egyrészt a kontextus, másrészt pedig képek határozták meg. Az adatközlők feladata a következő volt. Az alábbi (1–4) ábrán szereplőhöz hasonló, képekkel illusztrált párbeszédet olvastak. A párbeszédben „A” beszélő állított valamit, amelyet az állításának megfelelő kép illusztrált. „B” beszélő azonban ismerte az igazságot, amelyet viszont a jobb oldali kép ábrázolt, így ő ellentmondott „A”-nak. „B” beszélő ellenben nem mindig fejezte ki természetesen a jobb oldali, azaz a valódi szituációt. A kísérlet résztvevőinek feladata az volt, hogy a párbeszéd és a képek értelmezése után megállapítsa, hogy számára mennyire természetes az, ahogyan „B” kifejezte a valóságot. Ehhez egy 5 pontos Likert-skálát használhattak. A feladat megértését pontos instrukciók, három gyakorlófeladat és a jelen lévő kísérletvezető segítette.

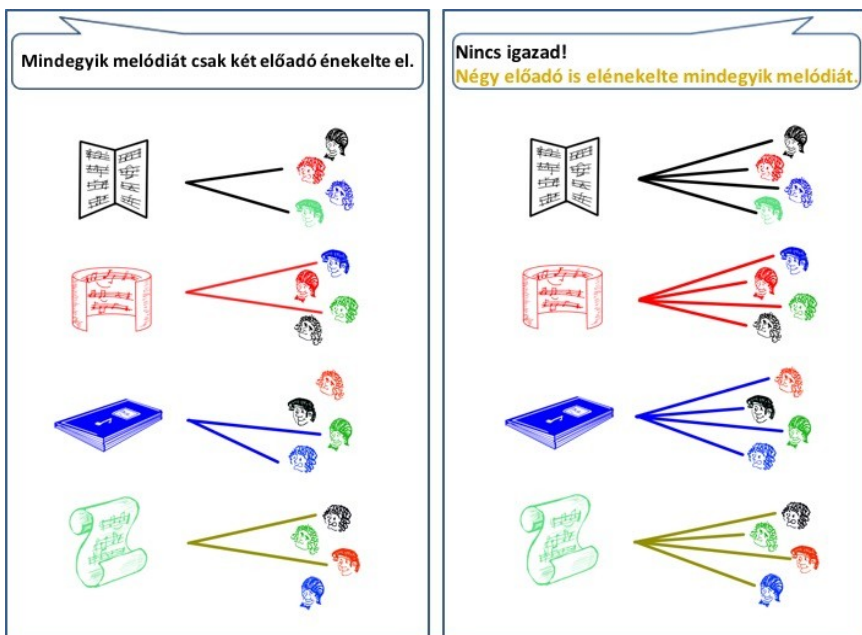
Az egyes kondíciók (lásd az 1. táblázat celláit) 5-féle lexikalizációban szerepeltek a feladatban, így 20 célmondatot kaptunk. Ezeket kiegészítettük 40 töltelékmondattal, amelyek közül 10 szűrő szerepet is betöltött, hogy ellenőrizni tudjuk, az adatközlők valóban megértették-e a feladatot, és a feladatban valóban figyeltek-e a hatókör-értelmezésre. A 10 mondatban mindkét kvantor az ige előtt szerepelt (az *is-es* kifejezés mondatkezdő pozícióban állt, míg az univerzális kvantoros kifejezés, amely ebben az esetben *minden*+főnév alakban jelent meg, közvetlenül megelőzte az igit). A kontextus alapján az *is-es* kifejezés fókusz, míg az univerzális kvantoros kifejezés adott szerepű volt. A kép és a kontextus szerint az univerzális kvantor mutatott tág hatóköri olvasatot, amelynek fényében fordított hatókörrel kellett értelmezni a mondatot. Ez azonban az ige előtti tartományban nem lehetséges (lásd a (2)-es példákat), így azt vártuk, hogy alacsony pontszámot kapjanak ezek a mondatok – amennyiben az adatközlők sikeresen értelmezték a mondatnak a szándékolt (fordított) hatóköri olvasatát. Ennek küszöbértékeként a személyenkénti átlagot szabtuk meg: csak akkor tekintettük úgy, hogy egy résztvevő a megítélendő mondatok szándékolt hatókör-értelmezésére figyelemmel töltötte ki a tesztet, ha a 10 filtermondatot legalább saját ítéleteinek átlagánál alacsonyabb elfogadhatóságúnak ítélte. A 23 résztvevő közül 18 fő adata volt értékelhető a szűrőmondatok alapján.

A mondatokat egyénenként kvázi-véletlenszerű sorrendben mutattuk be úgy, hogy minden egyes célmondatot két töltelékmondat követett. A felvételre a kísérletvezető által kontrolált körülmények között került sor. A kísérletet az Experiment Builder Software-rel (SR) állítottuk össze és futtattuk.

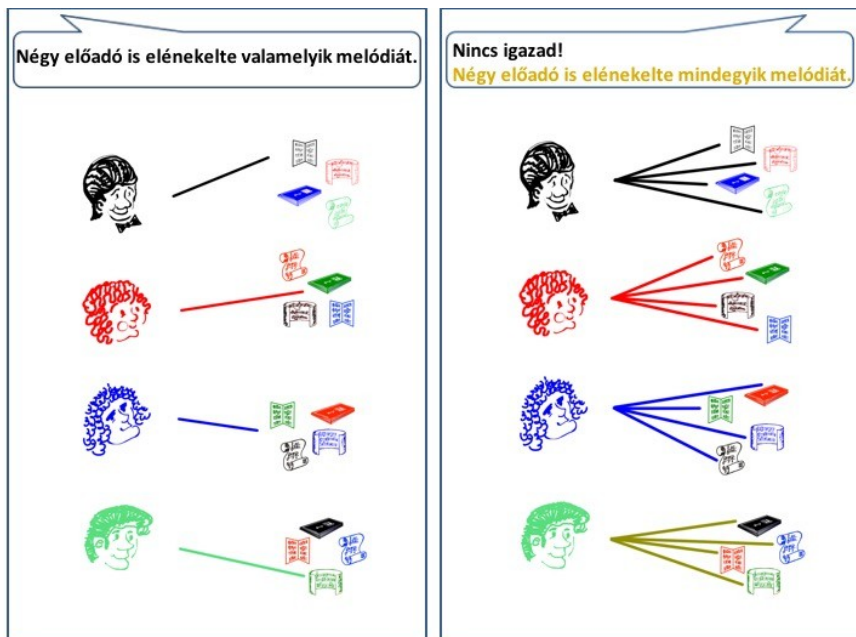
Az (1–4), egyenként két képből álló ábrák az egyes kondíciókat illusztrálják. Az ige utáni kvantorkifejezésnek megfeleltethető figurák (az 1–4-es ábrák esetében a művek) szűk hatóköri olvasatban (1. és 3. ábra) mindkét képnek a jobb oldalán, míg a tág hatóköri olvasatban (2. és 4. ábra) mindkét képnek a bal oldalán helyezkedtek el. Az ige utáni univerzális kvantor adott információs szerkezeti szerepét a stimulusokban úgy biztosítottuk, hogy adott kvantor esetén „B” beszélő az ige előtti kifejezést javította ki, az ige utáni kvantor pedig változatlan maradt. A fókusz szerepet pedig úgy értük el, hogy „B” beszélő a kvantorkifejezéssel javított egy az „A” mondatában a kvantorkifejezésnek megfeleltethető kifejezést. Ezekben az esetekben „B” mondatában az univerzális kvantor posztverbális kontrasztív (korrektív) fókuszként szerepelt. A szűk hatókörű képek jobb szélén csoportokban látható figurák a csoportokon belül véletlenszerű pozícióban és színnel jelentek meg, hogy elősegítsük a szűk hatókörű értelmezést.

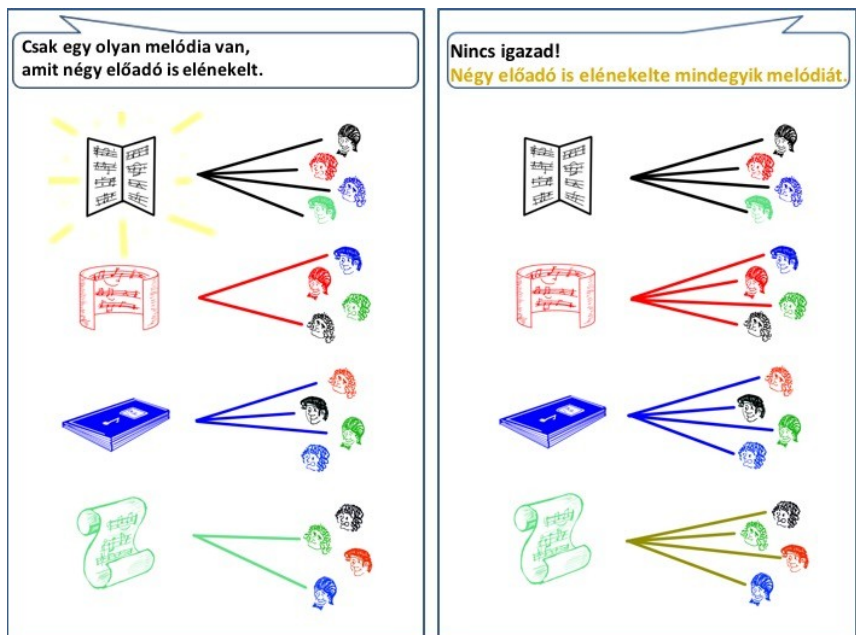
1. ábra: Adott státuszú, szűk hatókörű ige utáni univerzális kvantor

2. ábra: Adott státuszú, tág hatókörű ige utáni univerzális kvantor

3. ábra: Fókusz státuszú, szűk hatókörű ige utáni univerzális kvantor

4. ábra: Fókusz státuszú, tág hatókörű ige utáni univerzális kvantor

Kísérletünk összes célmondatának azonos volt a felszíni szerkezete, s benne azonos volt a disztributív számneves kifejezés és az univerzális kvantor pozíciója, valamint e kettőnek a grammatikai és thematikus szerepe is.

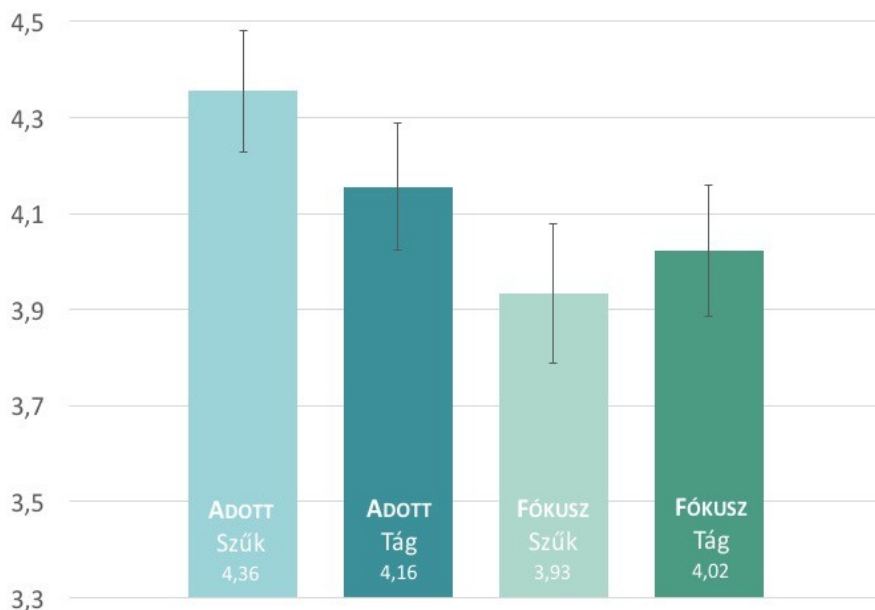
3.2. Eredmények

Kísérletünk a következő elsődleges eredményeket hozta:

2. táblázat: Leíró statisztika

kondíció	átlag (M)	szórás (SD)	standard hiba (SE)
adott-szűk	4,36	1,20	0,13
adott-tág	4,16	1,25	0,13
fókusz-szűk	3,93	1,39	0,15
fókusz-tág	4,02	1,29	0,14

Az 5-ös skálán adott nyers adatpontokat személyenként z-pontokká transzformáltuk, és ezeken futtattunk lineáris kevert modelleket. A teljes modell alapján nem mutatható ki a két fix tényező (ISZ és HATÓKÖR) interakciója: $\chi^2(1)=1,17$; $p=0,28$, sőt a HATÓKÖR sem mutat főhatást: $\chi^2(1)=1,25$; $p=0,26$. A legparszimonikusabb modell így nem számolt a két fix tényező interakciójával és közülük csak az ISZ-t vette figyelembe. A random tényezők közül nem volt hatása az itemeknek, ellenben a személyek nagy változatosságot mutattak, hiszen az ISZ és HATÓKÖR interakciója mint véletlenszerű meredekség szignifikáns hatást mutatott a SZEMÉLY random faktorban ($\chi^2(4)=9,73$; $p=0,04$). Ez utóbbi modell kimutatta, hogy az ISZ faktor erősen szignifikáns főhatást gyakorolt: $\chi^2(1)=7,05$; $p=0,008$. Azaz a Fókusz kondíciók jelentősen különböztek az Adott kondícióktól, valamint az Adott és a Fókusz kondíciókon belüli szűk és tág szintek különbségeit az adatközlők közötti különbség okozza. Ezek az eredmények azt jelentik, az információs szerkezeti státusz nem gyakorol kimutatható befolyást arra, hogy a posztverbális univerzális kvantor szűk (egyenes) vagy tág (fordított) hatókör-értelmezést kap-e: mindkét hatóköri olvasat ugyanolyan könnyen elérhető mind az adott státuszú, mint a fókusz szerepű UQP esetében. Az ISZ szignifikáns főhatása azt mutatja, hogy a Fókusz kondíciók kismértékben ugyan, de szignifikánsan alacsonyabb elfogadhatóságúak voltak, mint az Adott kondíciók. A szűk és a tág hatóköri olvasat között e tekintetben nem volt különbség, mivel a két fix tényező nem mutatott interakciót.

5. ábra: A nyers adatok oszlopdiagramja³

4. Diskusszió

A fenti eredmények alapján térjünk vissza most a 2.2. részben megfogalmazott kérdésekre. Tekintettel arra, hogy az 5-pontos skálán mind a négy kondícióban 4 körüli ítéletatlalagok születtek, a (9a,b) kérdésekre azt a választ adhatjuk, hogy a (korrektív) fókusz szerepű posztverbális univerzális kvantor mind fordított/tág, mind egyenes/szűk hatókört képes felvenni egy ige előtti disztributív számneves kifejezéssel szemben, és ugyanez mondható el az adott státuszú ige utáni univerzális kvantorról is. (8a,b) tekintetében azt mondhatjuk, hogy sem a fókusz szerepű, sem pedig az adott státuszú univerzális kvantor esetében nem mutatható ki preferencia sem az egyenes, sem pedig a fordított hatókörértelmezés javára. Ebből már adódik a válasz (9)-re is. Mivel sem a fókusz szerep esetén, sem az adott státusz esetén nem találunk szignifikáns eltérést a szűk és a tág hatóköri olvasatok között, így a két hatókör-értelmezés elfogadhatóságának különbségét sem tekintjük eltérőnek a Fókusz és az Adott kondíciók összevetésében.

Ezek az eredmények cáfolják azokat a bevezetőben említett feltételezéseket, amelyek akár általában a fókusz szerepet, akár specifikusan a kontrasztívfókusz-szerepet vagy egyértelműen a tág, vagy egyértelműen a szűk hatókörrel társítják. Kísérletünk nemcsak egyértelműséget, de még viszonylagos hatóköri preferenciát sem mutatott ki

³ Az oszlopdiagramban feltüntettük továbbá az egyes kondíciók standard hibahatárait is (+/-SE). Ezek pontos értékeit lásd a 2. táblázatban.

fókuszált univerzális kvantorok esetén.⁴ Közvetett módon ezt az eredményt tovább erősíti, hogy az adott státuszú univerzális kvantor sem mutatott egyik irányban sem hatóköri preferenciát. Utóbbi nem mond ellent a bevezetőben említett, a topik és a tág hatókör kapcsolatáról tett megfigyeléseknek, lévén hogy a topik szerep és az adott státusz különböző információszerkezeti fogalmak. Valójában ez az eredmény arra enged következtetni, hogy a topik szerepű elemeknek nem az (esetlegesen) adott státusza az, amely a topikok tág hatóköri értelmezését előidézi.

Amint azt az előző részben láttuk, a fókusz szerepű univerzális kvantorok kismértékben ugyan, de statisztikailag szignifikánsan alacsonyabb elfogadhatóságúnak bizonyultak, mint az adott státuszú kvantorok, és a HATÓKÖR tényezővel való interakció hiánya arról tanúskodik, hogy e tekintetben a két hatókör-értelmezés nem különbözött egymástól. Az ISz önálló főhatása bizonyítéku szolgál, hogy a kísérlet résztvevői érzékenyek voltak a kísérleti feladatok információszerkezeti manipulációjára. Ezen túlmenően azonban ez az egyszerű főhatás a kísérletünk által célba vett kérdések körén kívül esik, így nem célunk itt ennek az eltérésnek magyarázatát adni. Ezzel együtt legalább két lehetséges okot érdemes lehet megemlítenünk.

A Fókusz kondíciók relatív degradáltságát okozhatta egyrészt az, hogy a fókusz a posztverbális mezőben helyezkedett el. Ez jelölt mondatprozódiai formát eredményez, ha feltételezzük, hogy a magyarban a jelöletlen intonációs szerkezetben a fő hangsúlynak a predikátum bal szélére kell esnie akkor is, ha nincs szűk fókusz a mondatban és akkor is, ha az ige előtt szerkezeti fókusz található (É. Kiss 1994, Hunyadi 2002, Szendrői 2003). A mi célmondatainkban a fókuszált kvantorkifejezés az ige után helyezkedett el, így a főhangsúly a predikátum jobb szélére eshetett. Ezzel szemben az adott státuszú univerzális kvantorok esetén az ige előtti számnemes kifejezés volt a fókusz, így a mondat intonációja feltételezhetően a jelöletlen prominenciaviszonyoknak megfelelő volt.⁵ A kismértékű különbség egy másik (és az előbbit nem kizáró) oka lehet a fókuszos kondíciók viszonylagos szemantikai komplexitása. A tesztünkben szereplő 'is' szócska ugyanis fel fogható olyan fókuszpartikulaként is, mely skaláris mennyiségalternatívák halmazán (a mi esetünkben: természetes egész számokon) operál. Ennek fényében a Fókusz kondíciók egy ige előtti és egy ige utáni fókusszal rendelkeztek, míg az Adott kondíciókban az ige előtti *is*-es kifejezés egyedüli fókuszként szerepelt. Amennyiben a többszörös fókuszos mondatok elfogadhatósága általánosságban is némileg alacsonyabb az egy fókusz tartalmazó mondatokénál, úgy ez alapján magyarázható lehet a talált különbség. Hogy az itt említett okok állhatnak-e a Fókusz kondícióknak az Adott kondíciókhoz viszonyított kismértékű relatív degradáltsága mögött, csak további kísérletek fogják tudni feltárni.

⁴ Bár az ige előtti (nem kontrasztív topik szerepű) disztributív kifejezések a magyarban csak felszíni pozíciójuknak megfelelő logikai hatókört vehetnek fel (lásd 2.1. rész), leíró szempontból az ő tekintetükben is hasonló állítás fogalmazható meg, lévén, hogy azon kondíciókban, amelyekben a posztverbális univerzális kvantor adott státuszú volt, a preverbális disztributív számnemes kifejezés korrekzív fókuszként szerepelt a mondatban. Ezeket a kondíciókat összevetve – mivel az adott univerzális kvantor szűk, illetve tág hatóköre egybeesik a disztributív számnemes NP-k tág, illetve szűk hatókörével – az ige előtti fókuszált disztributív számnemes kifejezések két hatóköri olvasatának elérhetősége nem különbözött egymástól. Mutatis mutandis, ugyanez mondható el a adott státuszú preverbális számnemes NP-kről.

⁵ Az *Implicit Prozódia Hipotézis* szerint (Fodor 2002) olvasás során is prozodiát rendelünk a mondatokhoz.

Összegzés

Kísérletünkben azt vizsgáltuk, hogy hatással van-e az ige utáni, univerzális kvantor fókusz, illetve adott információs szerkezeti szerepe annak hatókör-értelmezésére egy, az ige előtt álló disztributív számneves kifejezéssel szemben. Eredményeink azt mutatták, hogy (i) mind az adott státuszú, mind pedig a fókusz szerepű posztverbális univerzális kvantorok számára *elérhető* mind az egyenes, mind a fordított hatókör-értelmezés. (ii) Sőt, mindkét információszerkezeti státusz esetén mindkét hatóköri olvasat viszonylag *magas* elfogadhatóságot mutat. (iii) A két hatóköri olvasat kifejezetten *hasonló* elfogadhatóságú: sem a fókusz, sem az adott státusz esetében nem mutatható ki a két hatókör-értelmezés között szignifikáns különbség. Ezek az eredmények cáfolják azokat a nemzetközi szakirodalomban gyakran felbukkanó feltételezéseket, miszerint maga a fókusz (ill. a kontrasztív fókusz) információs szerkezeti szerep, hatókör-egyértelműsítő hatást gyakorolva közvetlen befolyással lehet egy kvantor hatókörére.

Hivatkozások

- Beghelli, F. és T. Stowell. 1997. Distributivity and Negation: the Syntax of each and every. In Szabolcsi A. (szerk.) *Ways of Scope Taking*. Kluwer, Dordrecht. 71–107.
- Cohen, A. és N. Erteschik-Shir. 2002. Topic, focus and the interpretation of bare plurals. *Natural Language Semantics* 10: 125–165.
- Cresti, D. 1995. Indefinite Topics. PhD disszertáció, MIT.
- Deguchi, M. és Y. Kitagawa. 2002. Prosody and Wh-questions. In M. Hirotani (szerk.) *Proceedings of the Thirty-second Annual Meeting of the North Eastern Linguistic Society*. GLSA, Amherst. 73–92.
- Diesing, M. 1992. Indefinites. MIT Press, Cambridge—Massachusetts.
- Ebert, C. és C. Endriss. 2004. Topic Interpretation and Wide Scope Indefinites. In K. Moulton és M. Wolf (szerk.) *Proceedings of the Thirty-four Annual Meeting of the North Eastern Linguistic Society*, GLSA, University of Massachusetts, Amherst. 203–214.
- É. Kiss K. 1987. Configurationality in Hungarian. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- É. Kiss K. 1994. Sentence Structure and word order. In F. Kiefer and K. É. Kiss (szerk.) *The Syntactic Structure of Hungarian*. Academic Press, New York–San Diego. 1–90.
- É. Kiss K. 1998. Identificational Focus versus Information Focus. *Language* 74: 245–273.
- É. Kiss K. 2002. *Hungarian Syntax*. Cambridge University Press, Cambridge.
- É. Kiss K. 2010. An adjunction analysis of quantifiers and adverbials in the Hungarian sentence. *Lingua*, 120: 506–526.
- Erteschik-Shir, N. 1997. *The Dynamics of Focus Structure*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Fodor, J. 2002. Prosodic Disambiguation in Silent Reading. In M. Hirotani (szerk.) *Proceedings of the Thirty-two Annual Meeting of the North Eastern Linguistic Society*, GLSA, University of Massachusetts, Amherst. 113–32.
- Gyuris B. 2006. Esettanulmány a hatókör és az információs szerkezet kapcsolatáról. In Kálmán L. (szerk.) *KB 120 – A titkos kötet*. Nyelvészeti tanulmányok Bánréti Zoltán és Komlósy András tiszteletére. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet – Tinta Kiadó, 103–116.

- Gyuris B. 2008. Stylistic postposing or something else? In Piñón, C. and Szentgyörgyi, S., szerk. *Approaches to Hungarian 10*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 187–216.
- Gyuris B. és S. Jackson (bíráló alatt). Factors affecting scope in Hungarian. *Glossa*.
- Hunyadi L. 1981. Remarks on the syntax and semantics of topic and focus in Hungarian. *Acta Linguistica Hungarica* 31: 107–136.
- Hunyadi L. 1996. Hungarian sentence structure and metrical prosody. *Language Sciences* 18: 139–152.
- Hunyadi L. 1999. The outlines of a metrical syntax of Hungarian. *Acta Linguistica Hungarica* 46: 69–93.
- Hunyadi L. 2002. *Hungarian Sentence Prosody and Universal Grammar*. Peter Lang, Frankfurt.
- Ioup, G. 1975. Some universals for quantifier scope. In J. Kimball (szerk.), *Syntax and Semantics 4*. New York, Academic Press. 37–58.
- Ishihara, S. 2002. Invisible but audible wh-scope marking: Wh constructions and deaccenting in Japanese. In *Proceedings of West Coast Conference on Formal Linguistics* 21: 180–193.
- Kempson, R. és A. Cormack. 1981. Ambiguity and Quantification. *Linguistic Philosophy* 4: 259–309.
- Kitagawa, Y. 1990. *Anti-scrambling*. Ms., University of Rochester, New York.
- Kitagawa, Y. 1994. Shells, Yolks, and Scrambled E.g.s. In M. Gonzalez (szerk.) *Proceedings of the Twenty-four Annual Meeting of the North Eastern Linguistic Society, GLSA, University of Massachusetts, Amherst*. 221–239.
- Kratzer A. 1995. Stage-level and individual-level predicates. In *Papers on Quantification*. Department of Linguistics, University of Massachusetts, Amherst.
- Krifka, M. 2001. Quantifying Into Question Acts. *Natural Language Semantics* 9: 1–40.
- Kuno S. 1982. The focus of the question and the focus of the answer. In R. Schneider, K. Tuite és R. Chametzky (szerk.) *Papers from the Parasession on Nondeclaratives*. Chicago Linguistic Society, Chicago. 134–157.
- Kuno S. 1991. Remarks on Quantifier Scope. In H. Nakajima (szerk.) *Current English Linguistics in Japan*. Mouton de Gruyter, Berlin. 261–287.
- Kurtzman, H. és M. C. MacDonald. 1993. Resolution of Quantifier Scope Ambiguities. *Cognition* 48: 273–279.
- Langacker, R. W. 1991. *Foundations of Cognitive Grammar 2: Descriptive Application* (Chapter 3: Nominals: Grounding and Quantification). Stanford, California, Stanford University Press.
- Liu, F.-H. 1997. *Scope and specificity*. Benjamins, Amsterdam.
- Portner, P. és K. Yabushita 2001. Specific Indefinites and the Information Structure Theory of Topics. *Journal of Semantics* 18(3): 271–297.
- Reinhart, T. 1976. *The Syntactic Domain of Anaphora*. PhD disszertáció, MIT.
- Reinhart, T. 1983. *Anaphora and Semantic Interpretation*. Croom Helm, London.
- Szabolcsi A. 1981. The semantics of topic-focus articulation. In J. Groenendijk (szerk.) *Formal methods in the study of language*. University of Amsterdam. 513–540
- Szendrói K. 2003. A stress-based approach to the syntax of Hungarian focus. *The Linguistic Review* 20(1): 27–78.
- Williams, E. 1988. Is LF distinct from S-structure. A reply to May. *Linguistic Inquiry* 19: 135–146.